

مقدمه

از اواسط نیمه دوم قرن بیستم، شاهد پیشرفتهای متعدد و چشمگیری در زمینه پزشکی تولید مثل بوده‌ایم. از مهم‌ترین و چشمگیرترین و به نوبه خود بحث‌انگیزترین این موارد، می‌توان به تولد اولین کودک حاصل از لقاح خارج رحمی (IVF) در سال ۱۹۷۸ اشاره کرد. از آن تاریخ تاکنون IVF یکی از روشهای قابل قبول و رایج درمان ناباروری است که توانسته است رؤیاهای زوجین نابارور را برای داشتن فرزند، به حقیقت بدل سازد. این روش تنها یکی از موارد متعدد روندهای پیچیده درمان ناباروری را با عنوان روشهای کمک‌باروری (ART) شامل می‌شود. برای مثال، از سال ۱۳۷۸ تاکنون، حدود پانصد هزار کودک در سراسر جهان با استفاده از این روشها متولد شده‌اند. در برخی از کشورهای اروپایی، به طور تخمینی، حدود ۵ درصد از متولدان را افرادی تشکیل می‌دهند که در نتیجه به کارگیری روشهای درمانی ART قدم به عرصه هستی گذارده‌اند.

میزان ابتلا به ناباروری، در کشورهای مختلف، ۵ الی ۳۰ درصد گزارش شده و به طور کلی، این مشکل بر بیش از ۸۰ میلیون نفر از جمعیت جهان سایه افکنده است. در این بین، کشورهای در حال توسعه با داشتن درصد بیشتری از موارد بیماری ناباروری، با امکانات بسیار محدودتری در این زمینه مواجه هستند.

اگرچه ناباروری یکی از اولویتهای بهداشت عمومی محسوب نمی‌شود، مشکلی اساسی است که بر روند زندگی معمولی افراد مبتلا سایه می‌افکند و عوارض ناشی از آن بر زندگی زوجین تأثیرگذار است. این عارضه عامل بروز بسیاری از مشکلات روانی - اجتماعی در زوجین است و می‌تواند فشارهای عمده‌ای را بر روابط آنها وارد کند. تأثیرهای برجسته درمانهای لقاح خارج رحمی در زندگی بسیاری از زوجها مشهود و قابل لمس است اگرچه در مقابل، نگرانی و ناراحتی

زوجهایی که درمانی موفق نداشته و یا به دلایلی از دسترسی به استفاده از چنین روشهایی محروم بوده‌اند نیز، قابل توجه است.

هم‌زمان با رشد، توسعه و تحول در فناوری ART، ابعاد متنوع اخلاقی، حقوقی، فلسفی، دینی، اجتماعی و اقتصادی استفاده از روشهای متنوع این فناوری نیز بحث‌انگیز شده که پاسخ به آنها نیازمند تأملات جدی و دقیق و تحقیقاتی همه‌جانبه است. کشورهای مختلف هر یک براساس پرسشهایی که برای آنها مطرح شده است، در برخورد با مسائل مذکور، در تدوین راهنماها، دستورالعملها، قوانین و مقررات اقداماتی کرده‌اند.

سابقه استفاده از برخی دستاوردهای فناوری ART در ایران در حدود پانزده سال است. با این حال، برخی صاحب‌نظران در استفاده از روشهای متداول و دیگر روشهای ART، به طور مرتب نگرانیها و پرسشهای متعددی داشته‌اند.

پژوهشگاه ابن‌سینا با هدف هدایت شایسته پژوهشها در حوزه‌های بیولوژی و بیوتکنولوژی تولیدمثل و ناباروری، با توجه به گسترش استفاده از این فناوری، در رفع چالشهای حقوقی، دینی و اجتماعی، به جمع‌آوری، تدوین و تألیف پژوهشهای حقوقی، فقهی، روان‌شناختی و جامعه‌شناختی در حوزه باروری و ناباروری همت گمارده است. آراء و فتاوی فقها و حقوق‌دانان، نشان‌دهنده اختلاف دیدگاهها در مورد به کارگیری روشهای تولید مثل انسانی است. با این حال، با تنظیم یک نظام حقوقی شایسته و جامع می‌توان به شکلی مؤثر روند درمان ناباروری را سامان داد.

بدین منظور، اولین همایش جامع تحت عنوان: «سمینار مسائل فقهی-حقوقی اهدای جنین» در بهمن ماه سال ۱۳۷۷ در دانشکده حقوق دانشگاه تهران برگزار شد. این نشست فرصتی برای تعامل بین دیدگاه حوزه‌های پزشکی، فقهی و حقوقی در مورد درمان ناباروری بود. در این همایش، دانشمندان، نویسندگان و محققان برجسته کشور، بررسی جنبه‌های حقوقی و فقهی باروری و ناباروری را به صورت مقاله یا شرکت در نشستهای طراحی شده ارائه نمودند.

گام بعدی پژوهشگاه جمع‌آوری و انتشار آثار تحقیقی در حوزه مطالعات فقهی و حقوقی باروری و ناباروری بود که به تنظیم و انتشار کتاب حاضر منجر شد. این

کتاب در چهار فصل تهیه و تنظیم شده است: در فصل اول مقالات مرتبط با موضوع شناسی روشهای نوین تولید مثل انسانی ارائه شده است. فصل دوم حاوی مقالات فقیهان، حقوق دانان و محققان علاقه مندی است که در سالهای گذشته در مجلات و کتب گوناگون منتشر شده و با کسب اجازه کتبی از مؤلفان در این مجموعه ارائه شده است. فصل سوم شامل سخنرانیها و مقالات ارائه شده در سمینار بهمن ماه سال ۱۳۷۷ و فصل چهارم حاوی پیوستهایی است که به درج فتاوی و دیدگاههای فقهی و شرعی مذاهب اسلامی و دیگر ادیان رسمی اختصاص یافته است.

این کتاب در شرایطی به زیور طبع سوم آراسته می شود که قانون «نحوه اهدای جنین به زوجین نابارور» در سال ۱۳۸۲ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده و آیین نامه اجرایی آن نیز به سال ۱۳۸۳ تدوین و اجرایی شده است. با این حال، اجرای دقیق قانون و آیین نامه و رفع کاستیهای احتمالی آن همچنان نیازمند پژوهشها و بررسیهای بیشتر و دقیق تر است. برگزاری سمینار میان رشته ای «گامت و جنین در درمان ناباروری» از سوی این پژوهشگاه در اسفندماه ۱۳۸۴ گامی برای گسترش پژوهشها در این زمینه بود. افزون بر این، پژوهشگاه ابن سینا برای مطالعه مبانی نظری، نظامهای حقوقی مشابه و بررسی کاستیهای قانون اهدای جنین و آیین نامه اجرایی آن، به منظور فراهم آوردن زمینه شکل گیری نظامی کارآمد، طرحی پژوهشی را تدوین کرده و آماده انجام آن است.

کتاب حاضر به رغم گذشت چند سال از نشر اولیه آن، همچنان به عنوان مجموعه ای نفیس راهگشای بررسیها، تصمیم گیریها و طرحهای پژوهشی دانشجویان بوده است و خواهد بود. امید است که با بهره گیری از نتایج این پژوهشها شاهد شکل گیری مبانی حقوقی و قانونی جامعی در زمینه درمان ناباروری باشیم.

دکتر محمد مهدی آخوندی
رئیس پژوهشگاه فناوریهای نوین
علوم زیستی
جهاد دانشگاهی - ابن سینا
مهر ۱۳۸۸

دکتر محمد راسخ
مدیر گروه پژوهشی حقوق و اخلاق زیستی
پژوهشگاه فناوریهای نوین علوم زیستی
جهاد دانشگاهی - ابن سینا